

Muohtatearpmaid sisdoallu ja geavahus

INGER MARIE GAUP EIRA – OLE HENRIK MAGGA – NILS ISAK EIRA

Sámi allaskuvla

1. Álggahus

Sámegielas lea rikkis luonddudilleterminologijja, earenoamážit muohttaga ja bohcco birra (Magga 2006: 26). Sámi boazodoallu adno dávjá ovdamearkan fágasuorggis mas lea dárkilis fágaterminologijja (Helander 1997: 22) ja muohtaterminologijja lea spesialiserentendeanssa ovdamearkan sámegielas (Nielsen 1947: 45; Jernsletten 1994: 235). Go áigu čilget makkár muohta lea, de leat sámegielas ollu doahpagat fállon mat čilgejit iešguđetge lágán muohtašlájaid iešguđet fáktoriid ektui. Ealát¹-prošeavtta dutkamis leat dássázii registreren badjel 300 davvisámegiela doahpaga muohttaga birra.

Sápmelaččat leat eallán luonddus ja dainna maid luondu lea addán ja leat otnázii nagan doalahit stuora osiid duhájtahkásaš árbevieruin bivdoálbmogin ja árbevirolaš máhtu dálkki ja dálkkádaga birra, luonddu ja elliid birra. Bivdu, guolásteapmi ja boazodoallu leat leamaš vuodđoealáhusat maid haga ii livčče leamaš birgejupmi. Dain eallinvugiin lea sámegiella ovdánan ja dan dihte lea dieđusge rikkis sániide mat gusket luonddu dáhpáhusaide. Sámi vuodđoealáhusain lea sámegiella olu ain bissume bargo- ja fágagiellan (Helander 1997: 22). Sámegiela terminologijja historjjálaš duogáš lea guovttesuorat, namalassii ođđa ráhkaduvvon tearpmat ja tearpmat mat leat sámi árbevirolaš vuodđoealáhusaid gielas. Dát fágagiella speadjalastá boazodoalu fágamáhtu, mii addá vuodđoeavttuid árvoštallamii movt boazodoallu vuogádahkan hálddaša bohcco, eatnamiid ja olbmuid ovttasdoaimama.

Israel Ruong lei okta vuosttažiin gii čilgii muohttaga rolla boazodoalus, ja dan son dagai ekologalaš perspektiivvas (Ruong 1964). Muhto ovdal dan, 1900-logu álgogeahčen, čilgii Konrad Nielsen iežas grammatihkka- ja sátnegirjjiin oalle dárkilit davvisámegiela muohtaterminologijja mánga informántta bokte (Nielsen 1979 (1932–1962)). Jagiid 1976–1977 ráhkadedje E. Østby, I. Mysterud, N. Jernsletten ja N. I. Eira sámegiela várdosa muohtaterminologijas mas ovdanbukte

1 Ealát-dutkan: *Reindeer Herders Vulnerability Network Study: Reindeer pastoralism in a changing climate*. Sámi allaskuvla, Guovdageaidnu.

barggu funkšunealla sekveansaanalysa ja syklusaskoviid. Jernsletten ja Eira čokkiiga davvisámegiela sániid Konrad Nielsena sátnegirjjiis mii almmuhuvvui 1926:s ja jearahalaiga sápmelaččaid dáid ektui. Jearahallamat ledje sámegillii maid maŋnil jorgaledje dárogillii. (Østby et al. 1976.) 1981 čálii Svonni Leavas-sámegiela dálke- ja muohtaterminologijja birra Upmi universitehtas (Svonni 1981). Juho-Niillas almmuhii jagis 1994 ekologalaš várdosa davvisámegiela muohta- ja jiekŋadilálašvuodain; dán artihkkala vuodđu lei dutkanbargu mas Juho-Niillas lei mielde 1976–1977:s (Jernsletten 1994). Maiddái Nils Isak Eira almmuhii jagis 1994 girjji sámii boazodoalu birra, mas okta kapihtal lea muohttaga birra boazodoalu ektui (Eira 1994). Ole Henrik Magga čálii artihkkala engelasgillii sámegiela terminologijja birra, mas maiddái muohtaterminologijja namuhuvvui (Magga 2006). Jagis 2007 almmuhuvvui girjji mii čilge julevsámegiela muohtadoahpágiid ruotagillii (Ryd 2007). Sámi Ealáhus- ja Guorahallanguovddáš almmuhii jagis 2009 unna girjjáža masa leat čohkken muohtasániid oktan definišuvnnaiguin mánáid várás (Porsanger et al. 2009).

Dán artihkkalis guorahallat muhtun davvisámegiel muohtadoahpágiid ja -tearpmiid semantihka ja geavahusa, dáid definišuvnavuoduid ja saji gielas. Dás deatuhit earenoamážit muohtadoahpágiid maiguin čilgejuvvojit ja gaskkustuvvojit bohcco guohtunvejolašvuodát muohtamáilmmis. Artihkkala ulbmil lea govvidit ja digaštallet árbevirolaš muohtaterminologijja ja dan geavahusa. Muohtadoahpágiid suokkardallamis ii leat dieđus sáhka ođđa ráhkaduvvon sániid birra, muhto sániid birra mat leat leamaš árgabeaivválaš anus, ja mat áiggi mielde leat ožžon spesialiserejuvvon sisdoalu (Jernsletten 1994: 235). Dán artihkkala vuodđomateriála leat jearahallamat (báddemat ja transkripsuvnnat) maid Ceavvi-prošeakta² dássáži lea čađahan. Informánttat ledje badjel 60 jagi go jearahallojuvvojedje.

2. Boazodoalu vuodđoeavttut ja muohttaga rolla

Boazodoalu vuodđoeavttut leat bohccot, duovdagat ja olbmot. Boazu galgá oažžut doarvái biepmu, láktasa, suoji ja lihkanvejolašvuoda, earret eará bálgamii, luodus. Olbmo oassi lea áittardit sihke ovttaskasbohcco ja ealu nu ahte bohcco dárbbut devdojuvvojit. Dat máksá ahte ferte láchit bohccuid rievttis áigái rievttis báikái dan

2 Ceavvi-prošeakta lea oassin Sámi allaskuvlla/International center for reindeer husbandry (ICR) Ealát-prošeavttas, ja gullá 3. bargopáhkkii (wp3). Ceavvi-prošeavtta ulbmilin lea čohkket ja dokumenteret boazosápmelaččaid árbevirolaš boazodoallomáhtu muohttaga birra. Ođasmahttin-, hálddahuš- ja girkodepartemeanta lea ruhtadan prošeavtta.

mielde movt luondu lea ollislaččat sihke áiggi ja báikki dáfus. Fágatearbma *guođohit* vuolgá *guohtun*-sáni kausatiiva-suorggádusas *guođuhit* ('diktit/bidjat guohtu'). Vuolggasaji mearkašupmi čájeha man guovddáš sadji biebm- ja čáhcedárbbus lea boazosápmelačča áddejumis bohcco dili hárrái, vaikko *guođoheapmi* maiddá sistisdoallá suodjaleami ja oadjebasvuoda duddjoma bohccuide. Boazoguohtuneatnamat davvin leat muohttaga vuolde 8–9 mánu jagis. Muohtadilit ja dálkkit mearridit bohcco birgema masa juo ollásit. Dan čájeha *guohtun*-sáni geavatlaš atnu. Guohtun lea dieđus sihke dat maid boazu bargá go guohtu ja dat man boazu guohtu. Sátni adnojuvvo liikká eanemus jura guohtundili birra muohtan. *Guohtun*-doahpaga «lávejit geavahit go meroštallet man álkit boazu beassá goaivumiin muohttaga čađa bodnái eatnama rádjái gos borramuš gávdno. Dát čilgehus geavahuvvo duššo muohttaga birra makkár dat lea, iige čilge borramuša birra ja dan dihte dat adno dušše dálvet.» (Informánta 2). Dát duođašta man garrasit jura muohta mearrida guohtun- ja guođuhan-/guođohan-vejolašvuodaid. Nu lea ge muohtadilli okta dain dávjjimus ja dehálaččamus ságastallanfáttáin boazobargiin gaskaneaset beaivválaš boazodoalus.

Geavatlaš boazodoalus muohtamáilmmis ferte váldit vuhtii ovddemustá daid eavttuid mat duddjojit bohcco ceavzimii ja ahtanuššamii ja nuppádassii eavttuid mat duddjojit olbmo bargovejolašvuodaide. Dát juohkásit ná:

A	Bohcco dárbbuid ektui
I	<i>Guohtun</i>
II	<i>Suodji</i>
IIIa	<i>Siivu</i> , vai goastá lihkadit
B	Olbmo doaimmaid ja dárbbuid ektui
IIIb	<i>Siivu</i> , vai goastá lihkadit
IV	<i>Siivu</i> , vai sabet johtá
V	<i>Vuohtádat</i>
VI	<i>Oaidnin</i>

Govus 1: Muohttaga juohkin bohcco ja olbmo eavttuid mielde.

Vuosttažettiin sáhtta eavttuid juohkit bohcco dárbbuid ektui: (I) *guohtun*: namalas-sii beassat muohttaga čađa eatnama rádjái gos lea jeagil ja šattut biebmun ja oážžut láktasa muohttagis (ovddemustá vazaš), (II) *suodji* ja (IIIa) *siivu*: muohtadilli nu ahte

goastá lihkadit nu ahte seastá energiija ja nu ahte ii vaháguva. Dasto sáhtta eavttuid juohkit olbmo doaimmaid ja dárbbuid ektui: (IIIb) *siivu*: muohtadilli nu ahte goastá lihkadit nu ahte seastá energiija ja nu ahte ii vaháguva, (IV) *siivu*: muohtadilli nu ahte sabet dahje mielggas johtá, (V) *vuohádat*: muohtadilli nu ahte muohttagis vuoháta luottaidda ja sáhtta árvoštallat luottaidda agi ja kronologiija ja (VI) *oaidnin*: dakkár áibmu dahje sealledilli ahte olmmoš sáhtta oaidnit sihke ealliid, olbmuid, luottaidda ja luonddu. Dát guhitta vuodđoeavttu orrot mearrideame eanemus movt boazodoallu lihkostuvvá muohtan.

Duovdagat ja makkár veahkkeneavvut leat anus, váikkuhit maiddá garrasit lihko-stuvvamii. Jagi mielde rievddadit dálkkat ja duovdagat ja buot doaimmat fertejit heivuhuvot dan mielde. Nubbi áigegierdu lea jánddur, man iešguđet áiggit váikkuhit bohcco meanuide ja luonddu dillái.

Go bohccuiguin bargá, lea dehálaš ahte máhtta birget bohccuiguin ja maiddá dovdat boazodoalu sániid ja tearpmiid, danne go okta sátni sáhtta muitalit ja čilget hui ollu. Go nubbi dadjá ahte dál lea «cuoŋu», de nubbi diehtá ahte dál lea sáhka das ahte muohta lea nu garas ahte lea buorre siivu vánddardit, muhto seammás diehtá ahte boazu lea dákkáriin hui garas mannat, mii de dagaha ahte šaddá garrasit guođohit nu ahte ii eallu biedgan dahje mana. Doahpágiin leat čanastagat bohcco, olbmo ja duovdagiid ovttasdoaimmamii, omd. movt eallu beassá lihkadit ja mo dat bissu iešguđetlágán duovdagiin dálvet (garra muohta lea buorre). Siidaguimmežat fertejit álo gulahallat ja hutkat ráđđálagaidda vai siidadoallu buoremusat lihkostuvvá (Eira 1994: 23).

3. Muohtaterminologiija

3.1. Oanehaččat terminologiija birra

Terminologiija-doaba definerejuvvo earenoamáš fágasuorggi sátničoakkáldahkan (Sager 1990), muhto maiddá leksikála dási gielalaš áššin, mii váikkuha dasa ahte lea vejolaš gulahallat fágasuorggi doahpágiiguin (Laurén et al. 1997: 14).

Terminologiijas lea kognitiiva, lingvisttalaš ja sosiála bealli (Rey 1995: 116). Go definere terminologiija lingvisttalaš eavttuid mielde, de sáhtta dadjat ahte terminologiija lea dat earenoamáš sátnehivvodat, mii gullá dihto fágasuorgái (Lauren et al. 1997: 47). Terminologiija dieđasuorggi sáhtta guorrat maŋos semantihkka-vuodđudeddjiide,

ja nu sáhtttá dadjat ahte terminologiijas lea lingvisttalaš ja semantihkalaš vuodđu (Sager 1990: 1–2). Dat guoskkaha maiddái mearkaoahpa nu go lingvistihkka, semantihkka ja semiotihkka dahket. (Rey 1995: 25.) Go terminologiijabarggus lea bargame doahpágiiguin, de lea dárbbášlaš ráhkadit doabavuogádagaid, mat sáhttet veahkkin struktureret fágasuorggi ja dan máhtu. Doabavuogádagain oaiuvilduvvo relašuvnnat mat fágasuorggi doahpágiin leat gaskaneaset.

Árbevirolaš terminologiija teoriijas lea doahpaxis guovddáš doaimma ja Wüster (1985: 1) mielde lea doaba buot terminologalaš bargguid vuodđu. Doaba lea juoga mainna olmmoš govahallá jurdagiiddis ja man olmmoš geavaha vuodđun go dárbbáša jurdagiidda bidjat namahusaid. Doahpaga sáhtttá karakteriseret ipmárdus- san, jurddan ja fenomenan, mii lea govva das movt olmmoš ipmirda oasi duohta máilmmis dahje mahkáš-máilmmis maid áigu čilget. Doaba sáhtttá govvidit sihke konkrehta ja abstrákta fenomenaid. (Laurén et al. 1997: 76.) Sager (1990: 22) dadjá ahte doahpagat leat olbmo jurddaproseassa buktagat. Danne sáhtttá gohčodit doabaovttadaga mentála ovddasteapmin dahje mentála govvan, mii váikkuha dasa ahte olbmot sáhttet dovdat ja ipmirdit máilmmi. Doaba dahje mentála govva gullá eará doahpágiid dahje doabačohkiid fárrui, nu dat ii sáhte leat akto (Antia 1999). Soames sajis ferte das leat oktavuoha eará doahpágiiguin ja gullelašvuoha daidda. Doabačilgehus čujuha dan máhttosuorgái masa doaba gullá (ibid.).

Go doahpaga galgá ovdanbuktit, de dárbbáša dasa gilkkora dahje giela olggoža, *tearpma*, mii dábálaččat adnojuvvo doahpágiid namahussan main lea dárkilis mearriduvvon dahje šiehttojuvvon dahje sajáiduvvan sisdoallu. *Tearbma*-doaba adno dávjá fágagielaide doahpágiid namahusaid birra. Iešalddis ii leat gielalaččat mihkkege vuodđoerohusaid *tearpmaid* ja dábálaš sániid gaskka. (Maggá 2004: 1.)

Doahpaga ja *tearpma* vuodđoopposišuvdna ihtá dávjá dikotomiihan dahje juohkáseapmin jurdaga ja giela gaskka (Rey 1995: 24). Doahpagat leat ráhkaduvvon servodaga máhtus ja dan ráhkadeami vuodđu vuolgá das ahte earenoamáš suorggi fágolbmuiin dahje ekspearrtain lea oktahat mentála govva seamma fenomenas dahje ovttamielalašvuoha doahpaga dovdomearkkain ja iešvuodain (Antia 1999). Terminologiija oppalaš vuolgasadjá ja ulbmil lea gulahallan. Go galgá gulahallat dahje ságastallat muhtun earenoamáš fága sisdoalus, de gáibida dat ahte ságastallit dovdet fágii gullelaš doahpágiid.

Mađi eanet geahčada gielaide, dađi čielgaseappot oaidná man olu biras, dilli ja dárbu váikkuha doahpágiid ásahepmái (Maggá 2004). Rey (1995: 35) čállá ahte Sapir

ja Whorf, geat ráhkadeigga hypotesa mii lea čadnon lingvisttalaš realismii, oaivvildeigga ahte birrasat ja dilit váikkuhit doahpagiid hutkamii ja ráhkadeapmái. Sudno hypotesa lea ahte jurdaga eaktun ja vuodđun lea giella, ja ahte olbmot oidnet máilmmi iešguđet ládje dan mielde makkár giela sii hupmet. Olmmoš vuodđuda ja klasifisere máilmmi daid kategoriijaid mielde mat su iežas gielas leat ja nu sáhtta dadjat ahte giella hábme, muhto maiddá ráddje olbmo jurdagiid ja jurddašavugiid. (ibid.)

Definišuvdna-doahpaga vuodđu lea latiinnagiela definitio, mii mearkkaša ráddjet dahje čilget lagabuidda juoidá eastadan dihte seaguheami ja eahpečielggasvuoda (Store norske leksikon 2010). Doahpaga sisdoallu čilgejuvvo definišuvnnain dárkilit ja oktoládje (Laurén et al. 1997: 107). Temmerman (2000: 227) čállá ahte definišuvdna lea *x*-ovttadaga ipmárdusa vástádus dasa «mii lea *x*?» ja Suonuuti (2008: 15) fas dadjá ahte dat lea doahpaga njálmmálaš dahje čálalaš ovdanbuktin, mii ráddje nuppi doahpaga nuppi lagas doahpagis.

Definišuvnnas leat mánnga doaimma. Dat galgá čilget dahje spesifiseret doahpaga nu ahte dan sáhtta earuhit eará doahpagiin. Dat galgá maiddá defineret doahpaga relašuvnnaid eará doahpagiidda ja ásahtit norpmaid doahpaga geavaheapmái, earenoamážit dasa mii guoská ođđa tearpmaid ráhkadeapmái. Terminologijadiehtagis geavahit eanemusat dán guokte definišuvnamálla: Vuosttaš lea *sisdoalodefinišuvdna*, mii čilge doahpagiid dovdomearkkaid ja sisdoalu ja ráddje doahpaga eará doahpagiin. Ođđa tearpmaid ráhkadeamis ráddjen dahkko dábálaččat generalaš bajit doahpaga vuodul, nappo ráhkadit bajit doahpagiid ja isket makkár erohusat leat daid ja eará bálddaldasdoahpagiid gaskka. Nubbi lea *viidodatdefinišuvdna*, mii bidjá daid refereanttaid maŋŋálaga maid doaba gokčá, ja ovdanbuktá vuolledoahpaga/doahpaga viidodaga. (Suonuuti 2008: 14f; Laurén et al. 1997: 145.) Jus doahpagis váilu definišuvdna dahje jus definišuvdna lea eahpečielggas, de sáhtta dagahit boasttu ipmárdusaid gulahaladettiin, earenoamážit go tearpmat geavahuvvojit muhtun vissis konteavsttain. Terminologijija diehtaga definišuvnnain galget leat dušše dat dieđut mielde maid dárbbasa nu ahte sáhtta bidjat doahpaga rievttes doabavuogádahkii. Sániiguin hábmejuvvon definišuvnna lassin, sáhtta maiddá atnit govvosiid/govaid. (Suonuuti 2008: 32.)

Doahpagat bohciidit sihke vásáhusain ja giela iežas vuodul, ja doahpagiid hutkama ja geavahusa mearrida olbmo gulahallandárbu. Dan dihte lea prinsihpalaš erohus dieđalaš definišuvnna ja geavatlaš áddejumi gaskka dan hárrái mii lea eanemus «riekta» dahje «duohta». Goappašagaid vuodđun leat vásáhusat ja gulahallandárbut.

Lea gal geavvan nu oddá áiggis ahte servodat atná dieđalaš definišuvnnaid eanet ahte eanet ja ollugat dáidet jáhkkit ahte dat leat juoga ládje «buorebut». Dasto orru vel nu ahte ii dáidde leat čiekŋalis erohus doahpagiid gaskka mat leat bohciidan vásáhusa bokte ja mat leat bohciidan giela iežas bokte – namalassii nu ahte eará doahpagat leat adnojuvvon doabačilgehusa vuodđun.

3.2. Davvisámegiela muohtaterminologija

3.2.1. Mii muohta lea

Árbevirolaš sámegejala geavaheamis ii leat *muohta* dakkár maid olbmot leat čilgen sániiguin, dat lea baicca vuodđodoaba, mii lea intuitiivvalaččat ipmirduvvon. Nu leat eanas sánit lunddolaš gielas. Easka go sáhka šaddá iešguđetlágán muohtašlájaid birra, sáhtta nammejähkii definišuvdna hábmejuvvot sániiguin geavahusa ipmárdussii lassin. Go galgá čilget árbevirolaš doahpagiid, de dáidá fertet vuordit erohusaid olmos olbmui doabaviidodagaid hárrái sisdoalu dáfus, namalassii nu ahte rájit eai leat ávjočielgasat.

Fysihkkadutkiid čilgehusa mielde lea muohta ráhkaduvvon golmma vuoddo-elemeanttas; čázis, jienas ja áimmus (Jaedicke 2009). Dat lea guđačieगत jiekŋakristálla mii balvvas šaddá muohtakristálla (Meteorologisk institutt 2010). Áibmu ja temperaturavra váikkuhit eanemus dasa makkárin kristállahápmi šaddá. Kristállahápmi rievdá dađi mielde go dat gahččá eatnama guvlui (LaChapelle 1992 (1969): 3) ja šaddá omd. nástin go temperaturavra lea gaskal -12 ja -16 gráda ja go áibmu lea lávttas. Muohttagis lea kompleaksa struktuvra, mii ovtta ládje rievdá (Armstrong – Brun 2008: 13; Brattlien 2008: 59). Go muohtta iešguđetlágán dálkin, de dát čuočá muohtagierragii ja nu šaddet muohttagii gearddit (Brattlien 2008: 27). Muohttaga sáhtta defineret golmmalágánin: muohta mii gahččá, muohta eatnama alde ja muohta muohtagierragis, mii lea jikŋon (Halfpenny – Ozanne 1989: 38). Muohttaga rievdan gohčoduvvo metamorfosa (Brattlien 2008: 59; Lied – Kristensen 2003: 50).

Muohtafysihkkadutkiid mielde leat unnimusat njeallje iešguđetlágán proseassa mat rievdadit muohttaga: destruktiiiva dahje kristállauñnideapmi, sinteren³, konstruktiiiva dahje kristállastuorideapmi ja suddan-/jiekŋun-metamorfosa. Dát proseassat sáhttet dáhpáhuvvat oktanaga, muhto iešguđet áiggis. (Jaedicke 2009.) Golbma vuosttaža dáhpáhuvvet goike ja galbma muohttagis ja njealját fas njuoska muohttagis (Brattlien 2008: 60). Dát proseassat leat vuodđun doahpagiidda maid

3 Sinteren lea muohtarievdanproseassa mas molekyloid sirdin dagaha ahte kristállat galbmojit oktii vaikko muohta ii leat suddan.

muohtafysihkkadutkit atnet.

Sámegiela muohtadoahpágiid iešvuodaid terminologiija vuodđu orru leamen earalágán ja viidát go muohtafysihkkadutkiid terminologiija. Sámegiela muohtadoahpágiin sáhttet leat hui mánnga karakteristihka dahje iešvuoda. Dat sáhttet leat earret eará ahte muohta lea garas, dimis, unnán dahje gassa muohta, njuoska dahje goike muohta. Doahpágiid mihtilmasvuodát leat maiddá omd. áigi, luottat, muohtarievdan, muohtakvalitehta, muohta/arvi, temperatuvra, stratigráfiija (muohtagearddit muohttagis) mat veahkehit čuoldit doahpágiid iešguđet joavkun ja dimenšuvnnaid ektui. Boazodoalu doabavuogádagas orru doahpágiid lunddolaš kategoriseret dimenšuvnnaid nu ahte *vuohttin*, *oaidnin*, *siivu* ja *guohtun* leat dimenšuvnna dásis áššit. Doahpágiid sáhttá, sihke dimenšuvnna siskkobealde ja eará dimenšuvnna nuppi dimenšuvnnaid ektui, klassifiseret mihtu, gráda, proseassa, fenomena, dási jna. mielde. Dat ovddastit iešguđetlágán karakteriserendásiid mat čájehit movt oaidnit ja defineret guđege doahpaga. Muohtafysihka doabavuogádagas leat mánnga iešvuoda maid mielde muohttaga sáhttá čilget, ovdamearkka dihte muohtarievdan, garasvuolta, stratigráfiija jna.

3.2.2. Muhtun guovddáš muohtamáilbmedoahpagat

Vuoddoeavttut *guohtun*, *siivu*, *vuohttin* ja *oaidnin* orrot mearrideame boazodoalu lihkostuvvama muohtamáilmmis. Doahpagat, mat dáidda gullet, leat sisdoalu dáfus hui dehálaččat iešguđet eavttu hárrái. Guohtumii ja lávttasvuhtii (AI) (gč. govvosa 1) gullet omd. dát doahpagat: *oppas* (gokko ii leat čiegar ii ge šalka), *čiegar* (guđohagat mat leat galbmon ja garran, ii oppas), *seanáš* (gordnemuolta gertniid vuolde), *čearga* (biegga čohkken ja garradahtán muohttaga nu ahte ii šat beasa čađa, ahte guoddá), *vahca* (varas muolta, easkkabáliid muohttán). Doahpagat mat heivejit sihke siivui ja goastamii (IIIa) ja guohtumii (AI) leat ee. *cuoŋu* (go lea leamaš ligen ja dasto idja-buolaš garradahtá muohttaga nu ahte ii guođo, ja guoddá bohcco) ja *ceavvi* (muolta nu garas ahte guoddá).

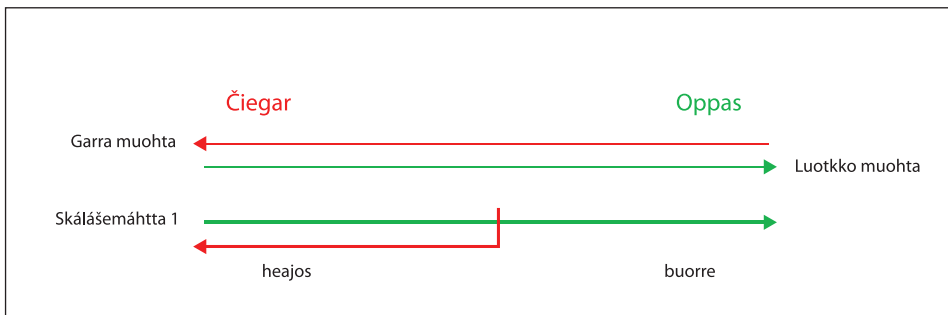
Olbmo doaimmaid ja dárbbuid ektui lea siivvus goit govttelágán sisdoalu, nama-lassii siivu (IIIb), mii guoská goastamii nu ahte seastá energiija ja nu ahte ii vaháguva ja dasa gullet ee. dát doahpagat: *skávvi* (go lea liehmu ja sievlla, ja veaigái muohtagiera garragoahtá, muhto ovdalگو šaddá moarri), *sievlla* (go muolta lea čađa njuoskan, ja ii šat guotte) ja *cuoŋu*. Sabet ja reahkasiivui (IV) gullet dát sánit: *dobádat* (dakkár siivu ahte njuoska vahca darvána sabetvuoduide), *girrat* (go dálvet lea bor-

gan ja de buolaštan, ja go ii sabet jođe).

Boazodoalus lea hui dehálaš eret luottaidd, namalassii vuohttit. Doahpagat mat gullet vuohttimii (V) lea ee. *áinnádat* (dan mađi ođđa vahca ahte fas vuohtta ja ere ođđa luottaidd boares luottain), *fieski* (luottat ja guđohagat), *ruvggastat* (luodda gokko eallu dahje čora lea ruvgalan). Go olmmoš oaidnima (VI) čilge, de lea dávjá áimmu birra sáhka, movt sáhtta oaidnit. Oaidnima oktavuodas sáhtta dáid sániid atnit; *geamádat* (válttis oaidnit erohusaid muohtamáilmmis), *murku* (dálvemierká), *guoldu* (biegga bossu muohttaga nu ahte ii oainne). (Eira 1994.)

Boazodoalus sáhtta muhtun doahpágiid gohčodit «vuodđodoaban» dan áddejumis ahte lea sáhka doahpágiin mat sisdoalu ja karakteristihka dáfus árvoštallet bohcco ceavzima dahje eallima, nu go *oppas* ja *čiegar*. Boazobargi karakteriserema vuolggasadi lea *oppas*, mii čilge dálveáiggi guovllu mii ii leat duohtaduvvon (Nielsen 1979 (1932–62) III: 178). Jus ii leat *oppas*, de lea unnit dahje eanet *čiegar*, dálveáiggi guovlu mii lea duohtaduvvon, gokko bohccot leat guhton (Nielsen 1979 (1932–62) I: 382). Doahpagat *oppas* – *čiegar* leat antonymat, adjektiivvalaš vuostevuođat, main leat vuostálas mearkkašumit. Dáin lea siskkáldas oktiiveivetkeahtes árvu guovtti suorgásaš (dárogiillii *dikotomi*) relašuvnnain, omd. juoga mii lea garas ii sáhte leat dimis, ja juoga mii lea báhkas, mitala ahte dat ii sáhte leat galmmas (Croft – Cruse 2005: 172). *Obbasis* lea sisdoalu árvvu dáfus dipmá muohta ja *čiehkari* fas garra muohta. Ollu muohtadoahpágiin, muhto eai buohkain, leat antonyma iešvuođat, nu go omd. *oppas* – *čiegar*, *cuoŋu* – *sievlla*, *čearga* – *luotkko* muohta.

Antonymat maid sáhtta graderet, leat sátnebárat main leat vuostálas sisdoalut ja mat leat goabbat geahčen seamma skálá. Skáláin sáhtta čájehit iešvuođaid nu go omd. man garas, dimis, guhkki, čienjal juoga lea. Skálá álgá iešvuođas mas lea nulla árvu ja de joatkašuvvá mearritkeahtes áiggi nuppe guvlui. Oassi áiggis sáhtta nuppi iešvuođas leat alit árvu ja nuppis fas vuolit árvu. Doahpagat sáhttet sisdoalu árvvu mielde sirdašuvvat skálás goabbatguvlui. (Croft – Cruse 2005: 170.) Croft ja Cruse gohčodeaba latnjalas skálán skálá mas lea okta olles skálá ja nubbi bealle skálá, mat leat latnjalassii. Dakko gokko doahpágiid árvu lea guovttelágán lea latnjalasvuohta. (Croft – Cruse 2005: 171.)

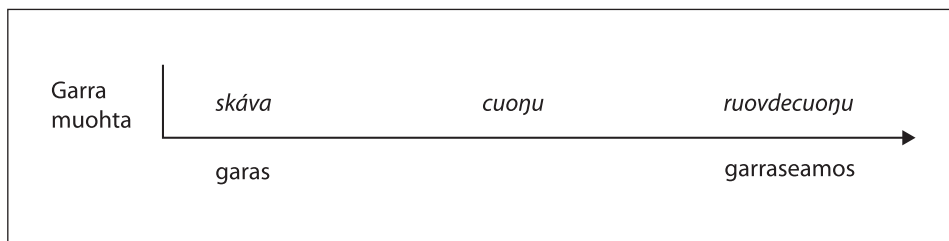

Govus 2: Čiegar – oppas skálášemáhhtta/mentála govva.

Boazobargit árvvoštallet *guohtun*-doahpaga sisdoalu dan mielde leago muohta garas vai dimis. Go muohta lea dimis, de dan dadjet luotkko muohtan (Eira 1994: 140). Garas – dimis antonymaid opposišuvnna sáhttá čájehit paralleallaskáláin, mas leat guokte skálá mat geažosgaska leat parallealla (gč. govvosa 2). Dása sáhttá de lasihit eanet variábeliid, omd. goabbat geahčái skálái sáhttá guohtuma karakteristihkaid bidjat, nuppe geahčái *buorre* (buorre guohtun) ja nuppe geahčái fas *heajos* (heajos guohtun). Dán skálá (gč. govvosa 2) sáhttá atnit vuodđun čájehit *guohtun*-doahpaga árvvuid, namalassii ahte dat sáhttá leat juogo buorre (ruoná ivdni skálás) dahje heajos (rukse ivdni skálás) guohtun. Árvvut mat ovdanbuktet dieđuid guohtundilis, namalassii «buorre» ja «heajos» biddjojit paralleallaskálái, mas leat guokte skálá, mas nubbi čájeha gokko lea buorre guohtun ja nubbi fas gokko lea heajos. Bajimussii skálái leat bidjan *oppas*- ja *čiegar*-doahpaga variábeliid, namalassii ahte seamma báikkis sáhttá leat *čiegar* dahje *oppas*. Dát oktiičaskon skálát šaddet de mentála govvan movt boazobargi jurddaša guohtuma birra ja dasa gullevaš doahpaga ja muohtašládjaárvvuid birra. Ovdal go duohtaduvvo muohta báikkis, de sáhttá dadjat ahte dakko lea *oppas*. Govva čájeha ahte mađi eanet *čiegar* dihto guovllus lea, dađi unnit *oppas* lea seamma sajis ja nuppe guvlui. Govvosis sáhttá maiddái oaidnit ahte mađi eanet *čiegar* lea ovttá báikkis, dađi heajut guohtun lea ja nuppe guvlui. Rájit gaskal *heajos* ja *buorre* leat oalle geađdasat, iige daid sáhte objektiivalaččat mihtidit. Lea goitge nu ahte son gii atná dáid sániid ja son geasa dán muitala, sudno gaska lea intuitiivvalaš ipmárdus ja luohtámuš maid dát mákset.

Namuhuvvon tearpmain lea buohkain dahkamuš bohcco dárbbuin, namalassii guohtuma hárrái (AI) (gč. govvosa 1). Mánnga doahpaga leat maiddái eará dimenšuvnnat. Sihke *oppas* ja *cuoŋu* leat maid siivodoahpaga ja *cuoŋu* mearrida

maid vuohttima. *Ruovdecuoŋun* eai dovdo eará go gazzasajit ja daid ferte maid časkkahallat dihto sajiin ja dihtolágán čuovggas. Dát čájeha ahte muhtun muohta-doahpagiin leat rievddadeaddji iešvuodát ja maid de sáhhtá graderet, sáhhtá omd. garra muohttaga máŋga dási graderet. Sihke *skáva* ja *cuoŋu* gullet garra muohttaga kategorijai, muhto *skáva* muohta ii leat dan dihte nu garas go *cuoŋu* muohta (gč. govvosa 3).

Govus 3: Muohtadoahpagat graderejuvvon garasvuoda mielde.

3.2.3. Muohtadoahpagiid definišuvdnavuogit

Orro leamen nu ahte sámeigiela muohtadoahpagiid definišuvnnat leat dábálaččat sisdoalodefinišuvnnat, goit nu go olbmot čilgejit. Doahpagiid definišuvnnat čilgejit doahpagiid dovdomearkkaid dahje sisdoalu maiguin lea vejolaš ráddjet doahpaga eará doahpagiin. Hárve leat doahpagiin viidodatdefinišuvnnat, mas refereanttat leat maŋŋálaga. Go muohtadoahpagiid definišuvnna suokkardallamis geavahit vuodđun eavttuid mat duddjojit bohcco ceavzima ja ahtanuššama ja boazobargi árvvoštallama dan hárrái, de vuohttit definišuvnnain dákkár minstara:

- (1) Mii ja movt dagaha dakkár muohttaga (proseassa)
- (2) Boađus (makkár muohta šaddá)
- (3) Váikkuhus (movt ja masa dat váikkuha)
- (4) Stratigráfijja (makkár gearddit leat muohttagis ja gokko dat leat)
- (5) Áigi (goas doaba geavahuvvo)
- (6) Guoddá/ii guotte (mihtideapmi, man garas muohta lea)
- (7) Bohcco meanut, leago manni – orru

Govus 4: Muohtadoahpagiid definišuvdnaminstar.

Eanas definišuvnnain dutkanmateriálas dávjjimusat namuhuvvojit golbma vuosttaš iešvuoda; proseassa, boadus ja váikkuhus. Dás čájehit ovdamearkan *čearga*-doahpaga definišuvdna movt boazobargi lea čilgen. Logut ruođuid siste čujuhit muohtadoahpagaidda definišuvdnaminstara loguide:

Na garra dat muohta, bieggá ... bieggá fieraha (1) dan muohttaga čađat ... ovttohii ja dat maŋemus ... šaddá nu čavga (2) nu ahte dat šaddá dakkár maid ii beasa čađa boazu ja ii ge olmmoš ge. (3) Dat máksá čearga. Bieggá dat lea mii ráhkada čeargga ... biegganuo ... garra biekkat ja bivval. Jus bivvalat leat ja garra biekkat, de láve čeargat hui jođánit. (Informánta 1)

Na čeargá dat gal diedusge go bieggá bossu dan muohttaga ja garra biekkat leat. Dat dat dahket mat čerget. Čearggahit dan muohttaga, fieraha dan muohttaga nu ahte dat lihkesta muohta (1) ja de garrá. (2) Seamma ládje go boazu guohtu, ráhpu muohttaga ja go dat galbmo, dat maid šaddá garas dat ... (Informánta 2)

Muhtun doahpagaidda leat vel eanet fáktorat mielde, nu go omd *seanáš*-doahpagaidda. Informánta 2 čilge ná:

Dat lea vuollin (4) doppe lea dat muohta šaddan dego bulvarat (2) ... dat lea hui geahpas lihkahallat (3) go dal boazu goaivu (3) dan eret ja dat ii leat gitta ii veaháge eatnamis ... dege dego sálttit (2) ... lávejit lohkat dat lea nu buorre guohtun dego sáltti ... Seanáš ii leat skábman, álggos go borgá dat ii leat dalle (5), muhto de go buollašat (1) leat veahá leamašan muhtin áiggi, de dat álgá doppe vuollelis (4) dat muohta šaddat dakkárin, maid de gohčodit seanázin.

Muhtun doahpagaidda sáhttet sisdoalu dáfus leat mánja karakteristihka oktanaga, earáin fas leat unnit. Ovdamearkan lea *čearga*-doaba, mas leat mánja karakteristihka mat gullet sihke muohtafysihkkii ja boazobargi bohcco ceavzima ja ahtanuššama árvvoštallamii: movt guoddá, man garas lea, makkár kvalitehta lea, movt dan sáhtta iskat ja biekká váikkuhus. Doahpagaidda iešvuodat sáhttet leat movt ja maid muohta guoddá, omd *ceavvi* (nu garas muohta ahte dat measta guoddá olbmuid ja omiid, *cuoŋu* (muohta mii guoddá olbmo dahje bohcco), *čearga* (nu garas ahte guo-

ddá) ja *činus* (garra muohta, muhto ii nu daškat ahte guoddá). Muhtun doahpagat čilgejit eanet guohtuma váikkuhusa go earát, *čearga-*, *cuoŋu-*, *činus-*, *bodneskáarta-* doahpágiin leat iešvuodát mat karakteriserejit heajos guohtuma. Doahpágiid oktasaš iešvuohta lea ahte dákkár muohtašlájaid konsisteansa lea nu garas ahte boazu ii nagot beassat čađa. Garasvuohta árvoštallojuvvo guoddimiin, guoddá go vai ii go guotte. Dáid doahpágiid erohusat lea ahte dat geavahuvvojit ieš guđet áiggis; *čearga* (dálvet), *cuoŋu* (gidđat), *činus* (gidđat), *bodneskáarta* (čakčat).

3.2.4 Muohtadoahpágiid kognitiiva sisdoallu

Fágasuorggi tearpmaid iskamis livččii dávjá miellagiddevaš diehtit movt olmmoš govahallá fágasuorggi doahpágiid jurdagiiguin ja movt bidjá jurdagiidda nama-husaid. Go áigu iskat dakkár tearpmaid maid ii dušše dábálaš árbevirolaš terminologijja doabaanalysain sáhte čilget, de orrot kognitiiva lingvistihka govvašemáhtta ja mentála modeallat fállame anolaš vugiid. Kognitiiva gielladieđa ja kultuvrralaš gielladieđa leat mentála govvgielaid (eng. *mental imagery*) ja mentála modeallaid vuodđoteoriijat mat geahččalit čilget movt sii, geat hupmet, geavahit hupmangiela ja movt sii, geat guldalit, ipmirdit govvgielaid. Govvgielat sáhttet leat kognitiiva modeallat, symbolat, govvašemáhtat ja prototyhpat (Palmer 1996: 47). Mentála modeallat ovdanbuktet muittu govaid das movt áššit doibmet ja leat lakton oktii ja čájehit movt kognitiiva proseassat ráhkadit minstariid das maid olmmoš jurddaša ja ipmirda. Palmer lohká ahte mentála modeallain lea guovddáš doaimma doahpágiid ovdda-steamis ja áššiid čilgemis movt olmmoš ipmirda máilmmi. (Palmer 1996: 55–56.) Jus galgá ipmirdit sáni maid nubbi viggá nubbái mitalit, de lea dárbu dovdat šemáhta masa sátni gullá dan earenoamáš geavaheami konteavsttas (Palmer 1996: 66). Dáin diehtagiin sáhtá sáni bidjat šemáhtaide vai ovdanbuktá konteavstta. Šemáhtta ii leat dušše listu mas leat iešvuodát, muhto das lea maiddái integrerejuvvon struktuvra (Palmer 1996: 97). Palmer (1996: 65) oaivvilda ahte sániin, mat gullet eatnamiidda, gorudii, fuolkevuhtii ja muhtun eará fáttáide, leat vel siskildas šemáhtat, mas sánit ja idiomáhtalaš frástat leat oktii lakton systemáhtalaččat.

Muohtasániid suokkardallama oktavuodas lea miellagiddevaš suokkardallat sáni šemáhta, sáni iešvuođa, geavaheami, doaimma ja váikkuhusaid mielde. Go systematisere doahpágiid sisdoalu iešvuođaid ja ráhkada daiguin doabavuogádagaid árbevirolaš terminologalaš metodaiguin, de sáhtá oažžut ovttá gova. Jus lassin dása ráhkada doahpágiidda govvašemáhtaid ja mentála modeallaid, de sáhtá oažžut

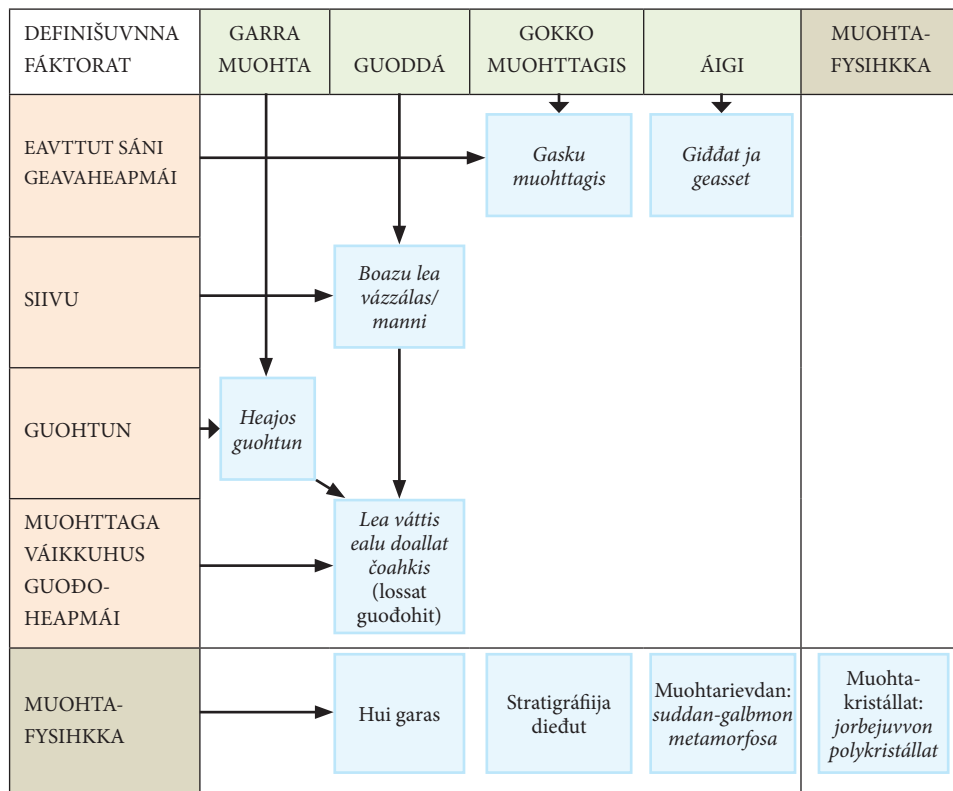
eanet dieđuid mielde sániid birra. Muohtaterminologiiija čilgemis sáhtta árbevirolaš terminologiiija bargu ovttas kognitiiva- ja kultuvrralaš lingvistihkain váikkuhit dasa ahte čiekŋalit áddejupmi olahuvvo. Ná sáhtta olahit dieđuid ii dušše muohttaga konsisteanssa birra, muhto maiddá muohttaga rievdanproseassaid birra, mii dáh-páhuvvá muohttagiin ja mii bohtá dáh-páhuvvat dainna dihto boahhte áiggis ja movt dat bohtá váikkuhit olles muohtadillái ja earenoamážit bohccui. Dát áššit leat dávjá válljemiid vuodđun maid boazobargi dahká guodohettiin. (Magga 2009.)

Mii geahččalit čájehit movt mentála modeallain sáhtta čájehit *ceavvi*-doahpaga sisdoalu. Ovdal go modellii bidjat dieđuid, de fertet diehtit movt boazosápmelaš jurddaša doahpaga sisdoalu birra. Boazobargis lea dárbu čilget ja mitalit nu dárkilit go vejolaš muohtadiliid birra nu ahte dáhkida ahte dasa geasa mitala fáhte makkár dilli lea, oainnekeahhta guovllu man birra lea sáhka. Boazobargi jurdagis leat ceavve-muohttaga birra dákkár jurdagat ja čilgehusat:

Ceavvi dat dakkár muohta, mii lea hui siskat, dakkár dan ii mana čađa. Dat dego guoddá olbmo dege bohcco go vázzá. Dat lea dakkár go finna vahca lea ja dat lea veahá dakkár dego njuoska muohta, muhto de dat biekká čađa dat šaddá dakkár, dat čavge dan nie. Dasa ii báljo bastte mihkke, muhto dan eai daja cuoŋun danne go dat ii leat roavis. Oainnat dat maid mii gohčodit cuoŋun, dat lea hui rušas bajil dat muohta ja, measta dego dakkár ahte dat šealgá, muhto dot lea earalágán. Dát lea oaidnit dego dálvemuohta, dakkár vahca, muhto dat lea nu čavga dego.. ahte dasa ii báljo bastte mihkke. Geasset dadjet dan go, go jassa lea báhcan. Geasset dohko dakkár báikkiide gos guhká lea jassa, ja jus de arvá ollu de dat muohta šaddá. Dat, dat lea dat ceavvi. Dat šaddá dakkár dan mielde oažžu vázzit, dasa ii čalgga vaikko dakkár muohta orro dego dábálaš vahca oaidnit, dat ii leat njalkas muhto ii dasa vuojo gal. Das ii leat báljo luodda, na jur, na jur veahá dovdo. Ja ceavi eai dálvet báljo namut, eai hoaga, muhto gidđat. Garra muohtan boazu lea hui manni. (Informánta 2)

Ceavvi-doahpaga definišuvnna vuodđun atnit boazobargi čilgehusa das makkár fáktorat duddjojot su ipmárdusa ja dása lasihit vel muohtafysihkka ja nu sáhttit oaidnit makkár iešvuođat ceavis leat, geavatraš boazodoalu dáfus dimenšuvnna ja geavaheami ektui. Mentála modeallas (gč. govvosa 5) leat dieđut sihke ravddain doarrás ja ceaggut ja maiddá gova siste. Dieđut bajit ravddas doares guvlui čujuhit muohttaga definišuvnna fáktoriidda (garra muohta, guoddá go dat, gokko muohtašládja

lea muohttagis, goas hupmat dán muohttaga birra), mat fas vulos guvlui čujuhit muohtašlájá váikkuhusaide geavatlaš boazodollui. Fáktorat mat leat gurut ravidas ceaggut, čujuhit geavatlaš boazodoalu dimenšuvnnaide, nu go guohtun ja siivu. Dasa lassin leat dás dieđut movt muohtašlájat váikkuhit guođoheapmái ja das leat vel muohtafysihka bealit. Njuolat juogo doarrás dahje ceaggut čujuhit makkár bohtosat váikkuhusain leat. Dát bohtosat leat biddjon alit ruvttuid sisa. Dás ii čájehuvvo makkár mearrádusaid boazobargi dahká guođohettiin muohtadili dihte.

Govus 5: Ceavvi-doahpaga mentála modealla.

Ceavvi muohta lea sullii gasku muohttagis, dat lea garra muohta ja dat guoddá sihke olbmo ja bohcco. Dát muohtašlájá váikkuha 1) siivui, dán muohttagis šaddá boazu hui manni, dasa lassin váikkuha dát garra muohta ahte 2) šaddá heajos guohtun. Dát fas váikkuhit dasa ahte dákkár muohtadilis lea 3) lossat guođohit go lea hui váttis doallat ealu čeahkis ja nu lea bahá mastat dahje láhppit bohccuid. Dán muoht-

taga birra hupmet dávjimusat gidđat. Olgeš bajárvddas vulos guvlui ja vuolárvddas doarrás leat muohtafysihka dieđut. Nu go oaidnit, de boazobargi jurdagis orrot leamen ollu muohtafysihka fáktorat čilgehusas. Sáhtta buohtastahttit boazobargi čilgehusaid muohtafysihkain, ja nu sáhtta oaidnit ahte sihke muohttaga garasvuotta, muohtarievdan ja stratigráfija gávdnojit boazobargi definišuvnnas. Informántaid čilgehusaid mielde háreve hubmojuvvo muohtakristállaid birra boazobarggu oktavuodas.

Go boazobargi hupmá ceavi birra, de atná dieđusge eaktun ahte sus geasa muitala, lea sullásaš modealla oaiivvis. Go fuomáša ahte dál eaba gulahala, ahte nuppis ii leat seamma doabavuogádat ja doabamodealla go alddis, de šaddá dárbu doabaanalysa geavahit.

4. Muohtaterminologijja geavtlaš anus

Doahpagaidd geavaheapmi lea dávjá ráddjejuvvon áiggi ja velá báikki ektui nu ahte ii sáhte doahpagaidd sahtedohko geavahit, omd. leat doahpagat jagi áiggi ja eatnamiid ja geavaheami mielde. Gulahallama eaktun lea ahte doahpagat adnojuvvojit áiggi, eatnamiid ja dili mielde ja dasa lassin sáhttet leat konvenšuvnnat anu hárrái maid ii sáhte (goit vuos) relateret earái go vieruide.

Olbmuin lea giella gaskaoapmi mainna govvidit iežaset birrasa ja mainna čilgejit ja muitalit nubái maid oaiivvildit. Gulahallama váldoasit leat máhttit hupmat ja ipmirdit, mii karakteriserejuvvo geavtlaš čehppodahkan, giellamáhttun (Chomsky 1986: 9). Go ságastallat, de juogadit iežamet máilmmi govvidemiid earáiguin (Antia 1999). Govvidemiid vuoddu lea doaba. Doahpagat leat mentála dahje logalaš duohtavuoda ovddasteamit. Dan oktavuodas doahpagat leat abstrákta ja leat dušše mentála dásis, muhto ráhkadit vuogi olbmo jurdagii movt klassifiseret ja ipmirdit jierpmi persepsuvnna (ibid.). Terminologijja lea gulahallama eaktu, danne go fágaoalbmui leat gielalaš kodemat dehálaččat das maid oaidná ja vásiha, ja nu dárbbáša namahusaid jus galgá sáhttit gulahallat nuppiin (Nuopponen 1994: 15). Temmerman (2000: 220) oaiivvilda ahte árbevirolaš terminologijja diehtagis ii leat dát gulahallanbealli váldon vuhtii. Son oaiivvilda ahte terminologijja dutkan ferte ohcat vugiid mat suokkardallet buot aspeavttaid main lea mávssolaš rolla fágagiella ipmirdanproseasas (Temmerman 2000: 221).

Guođohanbarggus leat boazosáгат hui guovddážat. Boazosáгат leat boazobargiid gulahallan ja ságastallan gaskaneaset omd. dalle go boazobargit vuoruid lonuhit

dahje go bohtet siiddas. Mikkel Nils Sara (1990: 92) čállá ahte boazoságain lea mávssolaš doaibma danne go dat oahpahit siidadoalu birra ja dáhkidit siidadoalu bargguidda bissuma buoremussan siidii.

Boazobargi bargu lea čilget guohtuma ja guodoheami birra ja gulahallat nuppii-guin dan birra. Jus eai gulahala, de dat sáhtá duddjot negatiivvalaš váikkuhusaid, ja nu sáhttet boasttu mearrádušat dahkkot dan geažil go nubbi ii ipmir nuppi čilgehusa. Gulahallanboatkka maid sáhtá dáhpáhuvvat go boazobargi viggá čilget iežas fágasuorggi fágasáni nubái geas ii leat seamma fágagiella, go ovdamearkka dihte ságestallet *guohtun*-doahpaga birra, mii boazobargi doabavuogádaga mielde addá dieđu man álkit boazu beassá muohttaga čađa, nappo muohtadili birra. Earát geat eai hálddaš dan seamma fágagiella definerejit *guohtun*-doahpaga biebmun, maid boazu borrá. Dalle ii doaimma kommunikašuvdna. Jus galgá leat vejolaš gulahallat muhtun fágasuorggis, de dárbbášuvvo rievttis ja dárkilis fágagiella mii duddjo njuovžilis gulahallama (Laurén et al. 1997: 123). Iešguđetge bargguin ja fágasurggiin olbmot geavahit earenoamáš sániid ja dajaldagaid mat eai leat árgabeaivválaš gielas oassin.

Muohtasániid stuora hivvodat addá buriid vejolašvuodaid earuhit muohtaprofiilaid nubbi nuppis, nu ahte sáhtá omd. karakteriseret guohtuma, siivvu ja vuohttit luottaidda muohttagis. CICERO dálkkádatdutkanama guovddáža⁴ raporttas (gč. Aaheim 2009) geahččalit čilget muohtadoahpaga *ceavvi* iešvuodaid, seammás go dán bidjet boazodoallofága kontekstii. Sii čállet:

Vinden vil ha en tendens til å pakke snøen mer rundt trær og busker og danne mer kompakte snøtyper, f.eks. *ceavvi* (nordsamisk; hardpakka eller kompakt snø, fokksnø, se Jernsletten, 1994), og gjøre reinbeitet stadig mindre tilgjengelig i løpet av vinteren ... (Aaheim 2009: 143).⁵

Ceavvi-doaba ii heive geavahuvvot dien konteavsttas mas dán raporttas lea adnon, danne go 1) dát doaba ii adno dálvet nu go navdet, muhto giđđat, ja danne go 2) ii leat bieggá mii ráhkada *ceavi*, muhto dat lea suddama – galbmima buvttá, ja danne

4 *Senter for klimaforskning*, iešheanaláš dutkanásahus mii lea čadnon Oslo universitehtii (www.cicero.uio.no).

5 «Bieggá dat sáhtá muohttaga deakčut muoraid ja sogiid birra ja ráhkadit garra muohtaslájaid, omd. *ceavvi* (davvisámegiella; garra muohta, joavggahatmuohta, geahča Jernsletten, 1994), ja váikkuha dasa ahte guohtun gáržu dálvvi mielde ...» (Aaheim 2009: 143). Sámegeallii jorgalan Inger Marie Gaup Eira.

go 3) beaivváš ligge muoraid ja sogiid ja dáid liekkas suddada muohttaga mii lea daid birra. Dát máksá ahte háreve lea muohta muoraid birra garas, muhto baicca suddan. Dasto vel ahte 4) *ceavvi*-doahpaga vuodđogeavaheapmi ii gula guohtundilálašvuoda oktavuhtii, muhto baicca goastamii ja vánddardeapmái. Go ii dovdda doahpaga iešvuodaid, makkár dimenšuvdnii gullá ja movt dan geavaheapmi lea, de dát váikkuha boasttu ipmárdussii. Boasttu ipmárdus botke gulahallama, ja nu ii doaimma šat kommunikašuvdna.

5. Loahpahus

Dán artihkkalis leat geahččalan čilget dihto muohtatearpmaid ja muohtadoahpágiid sisdoalu ja earenoamážit daid geavahusa boazodoalu vuodđoeavttuid ja gulahal-landárbbuid ektui. Leat geahččalan čájehit man hástaleaddji árbevirolaš doahpágiid čilgen lea jura dainna go daid iešvuolta lea ahte doaba dábálaččat fátmasta sihke vuodđodefinišuvnna, mii sáhtta hui dávjá leat intuitiivvalaš iige eksplisihhta, ja dasto lassin geavatalaš beliid ja gulahallanbeliid. Dan dihtii lea dárbu geahčastit viidábut go duššefal dábalaš terminologalaš defineren- ja čilgenvugiid. Orru leamen oalle čielggas ahte lunddolaš árbevirolaš giela doahpágiid lea sakka vaddásit čilget go dihtomielalaččat ráhkaduvvon fágadoahpágiid ja tearpmaid. Dákko dáidit lihkaeamen jura olbmo áddennávccaid rádjeguorain. Go vuos lea čilgen árbevirolaš áddenvuođu ja definerenvuođu, de sáhtta lahkonišgoahtit luonddufágalaš čilgehusaide ja geahččalit buohtastahttit árbevirolaš terminologii ja luonddufágalaš dutkamiid geahččanvugiiguin ja čilgenvugiiguin. Mii dakkár buohtastahttimis livččii boadusin, lea vuos menddo árrat navdit. Muhto min nana jáhkku lea ahte dán vuogat čilgehus sáhtta čiekŋudahttit min ádejumi sihke árbevirolaš jurddašeami birra ja dasto movt giella doaimmá sihke olbmo bargguid gaskoapmin ja speajalin.

Gáldut

Materiála ja informánttat

Empiralaš materiála háhkan lea dáhpáhuvan semi-struktuvrralaš jearahallamiiguin. Jearahallamat leat čađahuvvon 2007:s 2009 rádjái. Daidda ráhkaduvvui jearahallanneavva mii huksejvvui muohtaáššiid fáttáid mielde ovttas eará jearaldagaiguin mat ledje dehálaččat vástidit čuolmmaid mat gullet áššái. Jearahallamat leat bádde-

juvvon ja sánis sátnái transkriberejuvvon čállingiela mielde. Maŋnil lea materiála giedahallon kvalitatiiva dulkomiid vuodul. Dát jearahallamat leat oassin *Ceavvi*-prošeavttas, mii gullá Ealát-prošeavtta 3. bargopáhkki.

Prošeavttas leat jearahallan boazosápmelaš olbmuid geat leat boarráseappot go 60 jagi. Informánttat leat vuorrasit olbmot geat leat eallinagi bargan bohccuiguin ja geain mii jáhkkit lea áimmuin árbevirolaš máhttu muohttaga ja bohcco birra.

Informánta 1: Boazosápmelaš dievdu 65 jagi, Guovdageainnu boazosuohkana guovdajohtolat.

Informánta 2: Boazosápmelaš dievdu 77 jagi, Guovdageainnu boazosuohkana oarjjabeale johtolat.

Girjjálašvuohta

ARMSTRONG, RICHARD – BRUN, ERIC 2008: *Snow and climate: physical processes, surface energy exchange and modeling*. Cambridge: Cambridge University Press.

ANTIA, BASSEY EDEM 1999: *Language Planning and Terminology, Towards an alternative Framework of Terminology Discourse and practice in Africa*. Amsterdam: John Benjamins B.V.

BRATTLIEN, KJELL 2008: *Den lille snøskredboka*. Oslo: Fri Flyt.

CHOMSKY, NOAM 1986: *Knowledge and Language*. New York: Praeger.

CROFT, WILLIAM – CRUSE, D. ALAN 2005: *Cognitive Linguistics*. Cambridge: Cambridge University press.

EIRA, NILS ISAK 1994: *Bohccuid luhtte*. Guovdageaidnu: DAT.

HELANDER, NILS ØIVIND 1997: Hovedtrekk i samisk terminologiarbeid. – Håvard Hjulstad (doaim.), *Nordterm '97: rapport fra Nordterm '97, Guovdageaidnu 24.–27. juni 1997* s. 20–26. Oslo: Nordterm.

HALFPENNY, JAMES C. – OZANNE, ROY DOUGLAS 1989: *Winter: An Ecological Handbook*. Boulder, Colo.: Johnson Books.

JERNSETTEN, NILS 1994: Tradisjonell samisk fagterminologi. – *Festskrift til Ørnulf Vorren* s. 234–253. Tromsø Museums skrifter XXV. Tromsø: Tromsø Museum – Universitetet i Tromsø.

LA CHAPELLE, EDWARD 1992 (1969): *Field Guide to Snow Crystals*. Cambridge: International Glaciological Society.

LAURÉN, CHRISTER – MYKING, JOHAN – PICT, HERIBERT 1997: *Terminologi som vetenskapsgren*. Lund: Studentlitteratur.

- LIED, KARSTEIN – KRISTENSEN, KRISTER 2003: *Snøskred: Håndbok om snøskred*. Oslo: Vett & viten – NGI, Norges geotekniske institutt.
- MAGGA, OLE HENRIK 2006: Diversity in Saami terminology for reindeer and snow. – *International Social Science Journal* Volume 58, Issue 187 s. 25–34. Oxford: Blackwell.
- NIELSEN, KONRAD 1947: Utslag av lappisk spesialiseringstendens. De mange pronominale stedsadverbier og bruken av dem. – Nils Lid (doaim.), *Laponica* s. 45–68. *Studia Septemtrionalia* III. Oslo: H. Aschehoug & co.(W.Nygaard).
- 1979 (1932–1962): *Lappisk (samisk) ordbok grunnet på dialektene i Polmak, Karasjok og Kautokeino* Vol. I–V. Oslo: Universitetsforlaget.
- NUOPPONEN, ANITA 1994: *Begreppssystem för terminologisk analys*. Vasa: Universitas wasaensis.
- PALMER, GARY B. 1996: *Toward a Theory of Cultural Linguistics*. Austin, Tex.: University of Texas Press.
- PORSANGER, SVERRE (doaim.) – AIKIO, SAMULI – ASLAKSEN, JILL ANNE 2009: *Spildis Bivlii. Muohta- ja dälvesániid čoakkáldat. Snø og vinterord i utvalg*. Deatnu: Deanu giellagáddi.
- REY, ALAIN 1995: *Essays on Terminology*. [Translated and edited by Juan C. Sager; introduction by Bruno de Bessé]. *Benjamins Translation Library* 9. Amsterdam: J. Benjamins.
- RUONG, ISRAEL 1964: *Jáhkákaska sameby*. Særtryck ur Svenska Landsmål och Svensk Folkeliv. Uppsala: Almqvist & Wiksell.
- RYD, YNGVE 2007: *Snö: renskötaren Johan Rassa berättar*. Stockholm: Natur og Kultur.
- SAGER, JUAN C. 1990: *A practical course in terminology processing*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.
- SARA, MIKKEL NILS 1990: *Badjeealáhusláhkki ja boazodoallopolitihkka*. Diedut 2/1990. Guovdageaidu: Sámi Instituhtta.
- SUONUUTI, HEIDI 2008: *Termlosen. Kort innføring i begrepsanalyse og terminologiarbeid*. Oslo: Språkrådet.
- SVONNI, MIKAL 1981: *Väder- og snöterminologi i Leavassamiskan*. Spesialarbete i samisk c1. Umeå universitet. [Stensiila].
- TEMMERMAN, RITA 2000: *Towards new ways of terminology description: The the socio-cognitive-approach*. Amsterdam [Great Britain]: John Benjamins Pub.
- WÜSTER, EUGENE 1985: *Einführung in die Allgemeine Terminologielehre und Terminologische Lexikographie*. Kopenhagen: Fachsprachlichen Zentrum.

AAHEIM, ASBJØRN (doaim.) 2009: *Konsekvenser av klimaendringer, tilpasning og sårbarhet i Norge. Rapport til Klimatilpasningsutvalget*. CICERO Report 2009:04. Oslo: CICERO Senter for klimaforskning.

Eará gáldut

JAEDICKE, CRISTIAN [2009]: *Snøen på bakken, nedbrytende og oppbyggende metamorfose, snøoppbygging og snøsmelting*. Logaldallan. Cuonjománnu 2009. NGI Oslo. Guovdageaidnu: Sámi allaskuvla.

MAGGA, OLE HENRIK [2004]: *Suorggideapmi ja eará vejolašvuodat hutkat riektesániid sámegillii*. Logaldallan «Sámi riektegiella»-semináras, 3.11.2004. Deatnu: SEG (Sámi Ealáhus- ja Guorahallanguovddáš OS).

———— [2009]: *Samisk tradisjonell forståelse av snø og snøbegreper*. Logaldallan. Cuonjománnu 2009. Guovdageaidnu: Sámi allaskuvla.

ØSTBY, E. – MYSTERUD, I. – JERNSLETTEN, N. – EIRA, N. I. 1976: *Samisk is-og snøterminologi*. Prosjektet «Samisk snøterminologi». Nordisk kollegium for terrestrisk økologi. Guovdageaidnu: Sámi Instituhtta. [Almmutkeahtes bargu].

Caplex. 2010. – www.caplex.no (01.04.2010).

Meteorologisk institutt. 2010. – www.met.no (09.03.2010).

Store norske leksikon. 2010. – www.snl.no (15.3.2010).

North Sami snow concepts and snow terminology

This article is an introductory analysis of North Sami snow concepts and snow terminology, their use and definitions. The focus is on concepts used to communicate grazing conditions for reindeer on snow-covered ground. On the basis of terminological theory, and in particular on the basis of six basic elements of practical reindeer herding, the content and use of the most central snow concepts is discussed. The concepts seem to be linked to each other depending on which elements of reindeer herding they are used to describe and communicate. While scientific concepts and their definitions seek to be both clear and independent from their use in different contexts, the terminology of languages embedded in nature tend to carry much content derived from practical use. The article is a demonstration of the challenges everybody will face when attempting to define the conceptual content, because their content comprises both a central meaning, which is often intuitive, and connected to practical use, but also to communicative functions. In this respect, they differ in an important way from terms which have been developed to express scientifically defined concepts. A natural next step will be to compare these concepts with snow concepts developed for scientific use.

INGER MARIE GAUP EIRA

ingermge@samiskhs.no

Sámi University College

OLE HENRIK MAGGA

ole-henrik.magga@samiskhs.no

Sámi University College

NILS ISAK EIRA

nieira@gmail.com

Sámi University College